

Socialno delo kot dejavnik (formalnega) družbenega nadzorstva

Janez Pečar*

Pri socialnem delu je nekaj takih dejavnosti, ki se močno približujejo nadzornim vlogam (kolikor to sploh niso) in ki se prepletajo s tistimi opravili, ki jih opravljajo državni nadzorni organi, zlasti pa milica in sodišča oziroma kazensko pravosodje s svojimi kaznovalnimi mehanizmi. (Neredko gre tudi za iste »kliente«). V širšem smislu so to: delo z odklonskimi otroki in mladino, strožje nadzorstvo, delo z obsojenci in v celoti vsa opravila, s katerimi socialni delavci ali skrbstveni organi sodelujejo v pripravljalnem kazenskem postopku, na glavni obravnavi pred sodiščem in še pozneje. **Čeprav socialno delo večinoma obravnava človeške težave in stiske**, ki izhajajo iz osebne neurejenosti ljudi ali iz družbenih nasprotij, in nastopa kot pomoč in svetovanje, **se pri tem vendar ukvarja tudi z nekaterimi dejavnostmi, ki se ne skladajo čisto s temeljnimi socialnimi prizadevanji** kot sestavinami splošne socialne politike sleherne družbe (ta se pri uvajanju in utrjevanju svojih vrednot opira tudi na socialno delo).

Glede tega nas zanimajo predvsem ta vprašanja, čeprav ni dvomov o potrebnosti socialnega dela, zlasti v družbi, ki med drugimi temelji tudi na načelih, kot so solidarnost, enakost, samovarovanje itd. Skrb za človeka kot temeljno izhodišče socialistične družbe ustrezno odseva v socialnem delu in vlaganju v službe, ki so odgovorne za uresničevanje socialne politike kot dela družbeno-gospodarske rasti. Toda socialna politika se srečuje tudi s kriminalno in sploh kaznovalno (ali kot bi pri nas tudi lahko rekli — družbeno samozaščitno politiko), ki varuje družbo z druge strani in seveda z drugačnimi sredstvi. Prav glede tega pa se pogosto dogaja, da ista nasprotja celo pri istih ljudeh rešujejo z odpravljanjem težav ali s silo ali z obema hkrati. Zato skrbniški organi opravljajo nekatere nadzorne (celo prisilne) dejavnosti, po drugi strani pa se kazensko pravosodje in sploh formalno družbeno nadzorstvo ubada z »določenim socialnim delom«. Navadno pa nobeden izmed njih ni specializiran za opravljanje vloge drugega. Toda zlasti v zadnjem desetletju prihaja do prizadevanja, da bi izboljšali tudi to plat medsebojnega dopolnjevanja in hkrati povečali družbeno ustreznost.

V zvezi s tem pa se poraja kritično razmišljanje, ki je iz zornega kota socialnega dela tudi deontološke narave, in sicer, ali je smotrno, ko-

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, znanstveni svetnik, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

ristno in pametno socialno delo in v zvezi s tem tudi ustrezne kadre, ki delajo v strokovnih službah, uporabljati za potrebe državnega nadzorstva, še posebno, ker lahko pri tem prihaja do nasprotnosti glede ustreznosti njunih razmerij in glede izhodišč za pomoč ljudem v stiski. Če naj namreč socialno delo računa na razumevanje klientov, potem najbrž ni najbolj v skladu z njegovimi izhodišči, da se loteva dejavnosti, ki so manj socialne pa bolj prisilne narave ali pa ne izhajajo iz same stroke in za njen namen, marveč za potrebe državnih nadzornih organov.

Odtod tudi pomisleki, ali ne gre pri socialnem delu (take vrste) za proces zaznamovanja klientov, za dejavnosti nasilja,³ ali socialno delo ne nastopa kot sestavina družbenega (državnega-formalnega) nadzorstva in ali se socialni delavec ne počuti žrtev močnega državnega aparata, ali ni zvezan zaradi zakonov in ukazov in orodje nekega pogosto »brezdušnega delujočega državnega mehanizma«² itd. Glede dela socialnega delavca z obsojenci v omejeni prostosti se vprašujejo, kakšno pozitivno vlogo sploh lahko opravi,³ kako se lahko justica spogleduje z družboslovnimi spoznanji itd., in končno, kako je mogoče napovedovati resocializacijo deviantov v skupnem sodelovanju policije, sodišča in socialnega dela (skrbstva) v kazenskem postopku in po njem v prihodnje.

Dvojnost pomena socialnega dela, o katerem bo tekla beseda, je torej mogoče pojmovati s stališča združevanja ali razhajanja. **Kot nasprotji se kaže na eni strani pomoč, na drugi pa nadzorstvo.** Ali ju kaže zamenjevati ali razločevati? Kdaj, zakaj itd? Ali je to sploh vprašanje — in za koga: za socialnega delavca ali za stranko (klienta). Ali so prizadevanja za prilagajanje nečemu sploh pomoč? Kakšna bodo sploh prevladujoča ideološka in teoretična izhodišča, ki zadevajo to področje?

Sestavek vprašanj ne rešuje, marveč jih predvsem odpira.

1. Ideološki in formalni temelji

Program ZKJ v tistem delu, ki vsebuje naloge socialne politike, med drugim tudi ugotavlja, da je treba »pomagati določenim kategorijam

¹ Glej npr. Peters/Cremer-Schäfer, s. V.

² Soziale Arbeit im sozialen Konflikt, s. 401.

³ Handler, s. 240 in dr. O tem glej zlasti Brinc F.: Organizacija, delovne metode in uspešnost pomoči obsojenim osebam, magistrska naloga. Inštitut za kriminologijo, januar 1976.

oseb in tudi posameznikom, ki so zaradi ... zunanjih in včasih tudi notranjih vzrokov v posebno neugodnem položaju, socialno varstvo mora takšnim osebam ... omogočiti, da se vključijo v družbeno življenje in proizvodno delo ... s socialno adaptacijo (podčrtal J. P.), hkrati pa se mora zmerom bolj lotevati reševanja težav in zadovoljevanja potreb vsake posamezne osebe, bodisi, da izvirajo te težave in potrebe iz objektivnih življenjskih pogojev bodisi iz psihične ali fizične konstitucije posameznika.⁴

Z ustavnimi, zakonskimi in podzakonskimi akti pa se ureja vrsta vprašanj v zvezi z uresničevanjem in zagotavljanjem socialne politike po denarni, vsebinski, organizacijski ali kaki drugi plati. Za to razmišljanje prihajajo v poštev zlasti kazenski zakoni, zakon o kazenskem postopku, zakoni o prekrških, zakon o uresničevanju kazenskih ukrepov itd., po drugi strani pa tisti, ki urejajo socialno skrbstvo kot posebno družbeno dejavnost pomoči ljudem, kadar so v težavah in stiskah, gmotne ali osebne narave. Z njimi se tudi določa delovno področje t. i. socialnega dela v okviru strokovne službe, tesno povezane z državnimi pregonskimi organi, ki skrbijo za nadzorstvo nad ljudmi in njihovo spreminjanje.

Posebne službe, ki sodelujejo s pravosodjem, so nastale konec preteklega stoletja najprej v ZDA; tam so ustanovili tudi posebna sodišča (zlasti za mladoletnike), katerih naloga je bila spoznavati osebnost mladoletnika ter njegove družbene, zlasti pa družinske razmere. Naši »centri za socialno delo« oziroma strokovne službe socialnega skrbstva pa danes opravljajo že dejavnosti, kot so: obravnavanje odklonskih pojavov med mladoletniki, preprečevalne akcije, skrb za gmotno pomoč ljudem, ki so tega potrebni, usposabljanje ljudi za samostojno življenje itd., da ne omenjamo vseh tistih nalog socialnega dela, ki se povezujejo z vlogo tožilca in sodišča v kazenskem postopku, z uresničevanjem kazenskih ukrepov, strožjim nadzorstvom, vzgojnimi in varnostnimi ukrepi, dejavnostmi svetovanja in pokazenske pomoči.

Prav glede na to se postavljajo vprašanja:

— kakšno vlogo ima socialno delo nasproti mehanizmu državne prisile, zlasti takrat, kadar gre tako pri socialnem delu kot pri pravosodju za isto stranko, to je za storilca kaznivega dejanja;

— ali s socialnim delom dopolnjevati podobo o stranki, da bi prispevala k ustreznejši predstavi državne represije o njem;

— ali se s socialnim delom »vmešavati« v položaje in ljudi, ki so v obravnavanju državnega nadzorstva, in v kakšni smeri, da ne bo »kolizije interesov«;

— v kakšnem razmerju sta sploh socialno delo in pregon, ali se ti dve vlogi dopolnjujeta ali nasprotujeta?

Po zakonodaji, ki obravnava storilce kaznivih dejanj, se morajo državni pregonski organi pogosto obračati na druge strokovne službe po pomoč glede mnenj ali podatkov, na podlagi katerih nato sprejemajo in izrekajo svoje sklepe. Med njimi je tudi služba, ki opravlja socialno delo (ne glede na to, kako se v danem trenutku in družbi imenuje). Ta ima sredstva za pomoč ljudem, opravlja skrbniška dela in se trudi preprečevati prihodnje socialne probleme⁵ drugače, kot to zmore država (ta nas sili k vedenjskemu konformizmu).

Socialno delo obsega predvsem dejavnosti s posameznikom, skupinsko delo in skupnostno socialno delo,⁶ medtem ko je pravosodje in sploh državno nadzorstvo bogato s sredstvi prisiljevanja, od gumijevke in lisic do telesnega uničevanja. V to nasilje se z nekaterimi vlogami vrašča tudi socialno delo, ker mu to nalaga država. Spričo njenega prizadevanja za humanizacijo pri ravnanju z ljudmi, ki so kršili pravne norme, pa se socialno delo po eni strani kaže kot primerne dejavnost za obravnavanje deviantov, po drugi pa je sodelovanje socialnega dela dela potrebno zaradi strokovnih in poklicnih zmožnosti ljudi, ki se z njim ukvarjajo. V zadnjem desetletju si sploh ni mogoče misliti modernega kazenskega postopka ali obravnavanja deviantov brez socialnega dela, hkrati pa se tudi spreminjanje vedenja ljudi čedalje bolj »pedagogizira« in »psihiatrizira«.

Ne glede na to, od kod izhajajo korenine socialnega dela v kazenskem postopku — ali v drugi industrijski revoluciji, ali v verskih motivih, ali iz usmiljenja do kaznjencev — dejstvo je, da se čedalje več opravi, izhajajočih iz kaznovalnega prava, nalaga socialnemu delu, da ga le-to opravlja čim bolj neformalno.

⁵ Glej tudi Youngusband, s. 121.

⁶ Stnitih, B.: Poklicna vloga socialnega delavca, s. 68—77.

⁴ Program ZKJ, s. 182.

2. Devianti in socialno delo

Potreba po nepregonskem obravnavanju »problematičnih« ljudi je pripeljala tudi do čedalje širše uporabe socialnega dela pri spreminjanju deviantov. S tem je postala ta dejavnost pomembna sestavina »kriminalne politike« marsikaterih družbe, in sicer pri nekaterih prej, pri drugih spet pozneje. Koristnost pomoči socialnega dela, kadar je šlo za vplivanje na stranke pravosodja in druge oblike dela z devianti, pa so sčasoma začeli šteti tudi kot nadzorovanje, ne glede na to, ali je šlo pri tem za sodelovanje stranke pri lastni prevzgoji ali ne.

Z razvojem in napredovanjem socialnega dela, z razširjanjem te dejavnosti kot stroke, z njeno zmogljivostjo v kadrovske in intelektualnem smislu, zlasti pa s prilagajanjem metodike socialnega dela posameznim plastem prebivalstva, vrstam deviantov ali uporabnikom storitev, s socialno diagnozo in prognozo, še posebno pri ljudeh z vedenjskimi težavami, po svoje bodisi zavestno bodisi nehote razširja tudi nadzorstvo z mehanizmi, ki niso uradni organi »državne kontrole«.

S tem pa nastajajo med devianti in socialnim delom tudi drugačna razmerja, ne samo prvobitna, zaradi katerih je socialno delo sploh nastalo. V tem pa je tudi težava, ki nosi v sebi krali nasprotij, kot jih nakazuje prenekatera razprava v zadnjih letih. In ne samo to: **vse kaže, da se tudi nadzorstvo trudi del svoje (izvirne ali pa tudi ne) vloge prenesti na socialno delo.** Tako pa se z obravnavanjem deviantov, s katerimi se ukvarja »državno nadzorstvo«, socialno delo zlasti po svetu kaže kot del hierarhične ureditve,⁷ in to ga lahko z devianti zbližuje ali pa ne, lahko prinaša prednosti ali pa ne; skladno s politizacijo družbenega nadzorstva se tudi socialno delo (politično) socializira z normami in vrednotami državnih pregonskih organov. Zato se tudi postavlja vprašanje, kje in koliko je tu lahko pomoči in od kod se začne nadzorstvo oziroma koliko naj bo nadzorstva v pomoči, če ne gre šteti vsega skupaj za nekaj novega.

Med drugimi⁸ dejavnostmi socialnega dela so pomembne vzgojno svetovanje in vodenje, uresničevanje vzgojnih ukrepov, delo z alkoholiki in

narkomani, preprečevalno delo z mladimi in vprašanja mladoletniškega prestopništva, pomoč izpuščenim osebam, obravnavanje ponavljalcev kaznivih dejanj itd., da ne omenjamo novejših nalog, ki jih skrbniškimi organom nalaga nova kazenska zakonodaja. Vse to zadeva odklonske, kriminalne in disocialne skupine in posameznike, pri katerih se socialno delo kaže kot možnost za vplivanje, spreminjanje, prevzgojo itd., tudi mimo želja strank in poleg (ali celo brez) pomoči v stiski in težavah, ki je vedno relativna, odvisna od vrednotenja obeh v tem razmerju, stranke in socialnega delavca. Ni treba poudarjati, da je vrednotenje lahko različno in nasprotujoče si.

Glede na to je tudi motiviranost stranke (devianta) pomembna okoliščina za njeno spreminjanje kot končni namen nadzorstva (kakršnega koli že v družbi, ki želi prilagajati deviante v pričakovane smeri). Socialni delavec se mora glede vloge, ki jo ima v pričakovanih državnih pregonskih organov, ukvarjati z nemotiviranimi devianti, pa vendar sodijo, da »noben socialni delavec ne more delati s popolnoma nemotiviranimi strankami«.⁹ Gre torej za zbujanje motiviranosti, pogosto tudi v procesu nekega »prisiljevanja«, ki ga morajo devianti doživljati bodisi v omejevanju svoje prostosti bodisi na prostosti, vendar s kakim kazenskim ukrepom ali docela neformalnim (policijskim) nadzorstvom nad seboj.

Če naj bo največja naloga socialnega dela pri vajanju ljudi, da s kar najmanjšimi težavami prebredejo od starega vedenjskega modela k novemu, potem je to pri deviantih še posebno občutljivo, ker ne gre za kliente, ki bi to dosegali sami od sebe. Nastaja možnost, da bi socialno delo enačili s sodiščem, kazenskim postopkom in državno silo, skrbniški organ pa s klasičnim nadzorstvom (kar marsikaj praktično tudi je), ki se od njega razločuje le po drugačnih sredstvih in metodah. Od tod tudi razmišljanje o razmerjih »pregonskost — pomoč / terapija ali prisila, pritisk / prostovoljnost, spontanost«¹⁰ itd. in o preraščanju terapevtskih ustanov v mehanizme družbenega nadzorstva.¹¹

Ljudi s problemi, »ki jih poleg učiteljev in policajev ter čuvajev vladajoče kulture«¹² odkri-

⁷ Glej tudi »Soziale Arbeit im sozialen Konflikt, s. 167.

⁸ Glej zlasti domačo raziskavo, Stritih B.: Polklicna vloga socialnega delavca, VŠSD, Ljubljana 1972.

⁹ Voit, E., s. 255.

¹⁰ Müller-Dietz, s. 120.

¹¹ Glej zlasti Lauret/Lasierre: Policisti v belih haljah, Naši razgledi, 20. 5. 1977.

¹² Glej tudi Friedländer/Pfaffenberger, s. 35.

vajo tudi socialni delavci, naj bi v tabor socializiranih privabljali tako, da bi se »najboljše varstvo za družbo dosegalo skladno z najmanjšo škodo za deviante«.¹³

3. Izpolnjevanje naročil državnih (pravosodnih) organov

Kazensko pravosodje je ne glede na to, da v njem deluje več različnih mehanizmov, po svoje dokaj enovita ureditev, ki ima glede nadzorstva in spreminjanja vedenja ljudi pomembno vlogo. Ta se ne izraža samo na ljudeh, ki prihajajo vanj zaradi kršitev pravnih norm, marveč hkrati opravlja nekatere socialne in vzgojne naloge tudi med javnostjo. Ne nazadnje se mu zaradi moči, ki mu jo daje državna (politična) oblast, prilagaja tudi prenekatera druga služba (ali dejavnost) — socialno delo ni edina. Ker se v okviru socialnega dela zbirajo in vrednotijo podatki o ljudeh, in se na podlagi tega postavljajo diagnoze in prognoze o prihodnjem vedenju (ali dogodkih) in ker socialno delo po svoje opravlja tudi tretmanske, poboljševalne in podobne naloge, je kot nalašč primerno za sodelovanje s kazenskim pravosodjem. Prav v zvezi s tem v zadnjem desetletju čedalje bolj uporabljajo socialno delo tudi v policiji in tožilstvu kot tudi na sodišču in po kazenskih zavodih, da ne omenjamo posebnih institucij, ki s pomočjo socialnega dela in ob njem sploh opravljajo nadzorne in poboljševalne naloge (probation, parole, Bewährungshilfe itd.). S svojimi metodami in načinom dela vplivajo na ukrepe kazenskega pravosodja, s poročili in socialnimi anketami, predlogi in mnenji, prilagajanjem pravnim zahtevam, delovnimi programi in sploh s »socialno« naravnostjo pa se tovrstna dejavnost kaže kot nepogrešljiv del obravnavanja ljudi, ki prihajajo pred kazensko pravosodje.

S tem pa polagoma tudi prihaja do tega, da **kazensko pravosodje daje socialnemu delu čedalje več nalog**, ki jih nekoč sploh ni opravljal ali pa samo deloma, kolikor ne upoštevamo, da se je kazensko pravosodje, zlasti pa kazenski postopek spričo novih spoznanj o obravnavanju storilcev kaznivih dejanj in njihovi rehabilitaciji humaniziral. Seveda kaže pri tem še posebej omeniti, da je kazni čedalje manj maščevanje in čedalje bolj priljubljen (vsaj upa se) za »resocializacijo« deviantov.

Glede na to se socialnemu delu prepušča naloge, kot npr. svetovanje, uresničevanje strožjega nadzorstva, nadzorovanje, kako drugi opravljajo nadzorstvalne dolžnosti (starši, druga družina), zbiranje podatkov o obdolžencu, socialna anamneza, poročilo skrbniškega organa (v pripravljalnem kazenskem postopku ali za glavno obravnavo), socialna diagnoza in prognoza, predlogi za najprimernejše ukrepe itd., do sodelovanja pri ugotavljanju posebnosti v sprejemnem oddelku kazensko-poboljševalnih zavodov, med izpolnjevanjem kazenskih ukrepov, tja do pokazenske pomoči.

Zbiranje podatkov, sestavljanje poročil in predlogov itd. so pomembna dejavnost in bistvena sestavina za delovanje državnih nadzornih organov, ki lahko »pogojujejo neustrezne sodne odločitve«.¹⁴ **Medtem ko je prenekatero tovrstno opravilo, ki jih delajo socialni delavci, »čisto« socialno delo, pa so druga že nadzorna dejavnost**, ki neredko vsebujejo sestavine dominacije in manipulacije, družbenega zaznamovanja in vplivov, ki lahko da niso vedno pozitivni. V tem ne »čisto socialnem delu pa so skrbniški organi »pomožni organi sodišča s položajem procesnega subjekta«.¹⁵

Zlasti v tem nadzorstvalnem in ne čisto socialnem smislu je socialni delavec že glede na domače pozitivno (še posebno novejšo) zakonodajo predvsem »praktik — izvajalec, nekdo drug misli in načrtuje zanj«,¹⁶ on predvsem izpolnjuje naročila pristojnih državnih (kazenskih) pravosodnih organov, ki nadzorujejo tudi njegovo delo. Glede na tako vlogo mora marsikdaj tudi vsiljevati svoje ukrepe posameznim strankam, ne glede na to, ali jih sprejemajo prostovoljno ali ne.¹⁷ **Tako se tudi socialno delo docela institucionalno vrašča v državne nadzorne mehanizme in dela po njegovih napotilih in »filozofiji«.** Njihova »politika« postaja politika socialnega dela in se uresničuje za boljše in uspešnejše delovanje državnih nadzornih organov. Na to kažejo tudi skupna posvetovanja, menjava podatkov o ljudeh, obveščanje o posameznih ukrepih itd.

¹⁴ Vodopivec, K. in drugi: Kriminologija, I. del, s. 110.

¹⁵ Mesec, B. TiP, 9, 1972, 8—9, s. 1249

¹⁶ Carič v navedbi Periča v Služba socialne zaščite..., s. 20.

¹⁷ Glej tudi Stritih, B.: Uvod k Friedländer/Pfaffenberger; Osnovna načela in metode socialnega dela, s. 14.

¹³ Treger, 5. 8.

Vloga pomočnika sodišča pa je v razmerju do klientov socialnega dela lahko nasprotujoča in vredna globljega razmišljanja.

4. Nadzorstvo v pomoči in tretmanu

Prenekatera dejavnost »nadzorovanja« v socialnem delu se opravlja z namenom, pomagati klientu, mu svetovati, ga usmerjati in vzgajati ali kako drugače uravnati njegovo življenje in vedenje v sprejemljive smeri. Te naloge so odvisne od tega, ali gre za mladoletnike ali za odrasle, ali za takšno ali drugačno stopnjo obravnavanja ljudi v kazenskem postopku ali po njem. Za naše razmišljanje o vlogi socialnega dela kot sestavine družbenega nadzorstva je zlasti pomembno to, da je pogosto težko razločevati, kje se končuje pomoč, prevzgoja, obravnavanje in kdaj se začne nadzorovanje (kot delovanje »pomožnega pravosodnega organa«. Skrbniški organ se — da bi kar najbolj ustrezal tej svoji vlogi in hkrati zadoščal potrebam svojih klientov — pripravlja tudi za to pomožno vlogo kazenskega pravosodja. V ta namen vodi evidence in dosjeje, zbira podatke, organizira in skrbi za stacionarije (in ambulante), sprejemališča, usposablja svoje delavce (to so poleg socialnih delavcev še psihologi, psihiatri, defektologi, nevropsihiatri, pedagogi itd.) za skupno delo, kolikor v posameznih primerih ali za posebne priložnosti ne pri- tegne tudi prostovoljnih socialnih delavcev.

Najbrž ni dvoma o tem, da je namen vpletanja socialnega dela v življenje deviantov predvsem socializacija ali resocializacija, razvijanje in spreminjanje osebnosti v pozitivne smeri, prilagajanje k splošnosti in privajanje k ustreznemu vedenju. Glede na to, da so klienti socialnega dela največkrat prav iz določenih družbenih plasti (navadno ali celo večinoma) na družbenem dnu, je treba posebej poudariti težave, ki nastajajo v tem, da si je v ambivalentnost tega dela zaradi pomoči in obravnavanja na eni ter nadzornih vlog na drugi strani konfliktna, hkrati pa lahko nujna in razumljiva.

Devianti, ki postanejo stranke skrbniških organov, pogosto zaradi družbenega položaja (družbenega statusa) tudi nimajo gmotnih možnosti za spremembo okolja ali za izboljšanje svojega stanja, hkrati pa jih tare še prenekatera druga težava in stiska. Verjetno je dosti lažje obravnavanje tistih, ki nimajo gospodarskih ali sploh gmotnih težav. Take stranke si največkrat lahko pomagajo same, kolikor ne gre za odklonske

mladoletnike, glede katerih kazensko pravosodje s pomočjo socialnega dela uresničuje nekatere ukrepe za njihovo poboljšanje. Za naše razmere premalo vemo, koliko nizki družbeni status in pomanjkljive gmotne razmere »producirajo« odklonskost. Vemo le, da so med storilci klasične kriminalnosti in kršilci javnega reda in miru večinoma nižje družbene plasti (te največkrat tudi potrebujejo posege socialnega dela) in da deviantom iz višjih družbenih plasti socialno delo navadno ni tako potrebno (kolikor ne gre za mladoletnike). Zato se dogaja, da so uporabniki socialnega dela predvsem ljudje, ki potrebujejo tudi gmotno ali kako drugo pomoč. Socialno delo torej zadeva predvsem revne ali male in t. i. »prizadete« ljudi, take, ki si zaradi defektnosti, bolezni, mladoletnosti itd. ne morejo sami pomagati.¹⁸

Socialno delo »uspešno asimilira razne pedagoške in kliničnopsihološke metode«,¹⁹ tipizira ljudi in jih specializirano obravnava, diagnosticira razmere v družini, odpravlja vzroke težav in organizira skupinsko osveščanje klientov, ugotavlja, kaj, kako in koga poboljševati in spreminjati, organizira in uresničuje vzgojo v obravnavanju (s sodelovanjem drugih služb) in ne nazadnje včasih celo napoveduje (čeprav še vedno večinoma laično) posameznikovo vedenje v prihodnje. V tem delu se prilagaja klientom glede na njihov socialni položaj in zmogljivosti, da posameznika lažje nadzoruje in spreminja (poboljšuje) ter spodbuja k sodelovanju. Iskanje spodbude je ključni namen socialnega dela, ki načelo dela za ljudi spreminja v delo z ljudmi.

Tako kot nekatere druge dejavnosti (ali stroke — predvsem nepravne) za spreminjanje vedenja ljudi, tudi socialno delo uporablja razne moralno sprejemljive metode vplivanja in spodbujanja svojih strank. V tem sodelovanju med pomagavcem in klientom nastajajo razmerja, ki so globoko etične narave, ker ima socialno delo lahko več vlog in s tem tudi več obrazov. Po eni strani na svoj račun opravlja socialnopolitične naloge, po drugi pa kriminalno-politične (in samozaščitne). Ko hkrati nadzoruje in pomaga ter prevzgaja, je v prvi vlogi pomočnik sodišča (ali kazenskega pravosodja), v drugi pa nosilec socialnega dela. Čeprav gre pri obeh za socializacijo (resocializacijo), so sredstva različna, učinki pa se lahko razhajajo.

¹⁸ Glej tudi program ZKJ, s. 182, kjer našteva, kdo so klienti socialne politike.

¹⁹ Stritih, B.: Poklicna vloga socialnega delavca, s. 95.

5. (»Čisto«) socialno delo ali podaljšana roka države

Socialno delo po organizacijski in funkcionalni plati na splošno nima prisilnih sredstev, s katerimi bi oblikovalo življenje svojih klientov, razen v tistih primerih, ko po naročilu državnih (predvsem kazenskih) organov opravlja nekatere nadzorne naloge. »Čisto« (?) socialno delo uporablja za socializacijo (ali doseganje »konformizma«) svojih strank²⁰ drugačna sredstva, predvsem klinične, socialnopsihološke in podobne narave. Toda prav pri sodelovanju s kazenskimi pravosodjem se postavlja vprašanje, koliko je socialni delavec (ali skrbniški organ, ki opravlja socialno delo) podaljšana roka države, in to zlasti tam, kjer država s svojimi mehanizmi ter razpoložljivim instrumentarijem nadzorovanja in spreminjanja vedenja ne dosega zadostnih uspehov, oziroma se jih sploh ne loteva dosegati, ker so »zadeva« posebne službe. To vprašanje je z zgodovinskega stališča toliko bolj zanimivo, ker je socialno delo v prvotni obliki nastalo za zadoščanje docela »socialnim« potrebam nekaterih družbenih plasti, pozneje pa se je »država« čedalje bolj, tudi s svojimi nadzornimi mehanizmi, opirala na »socialno delo« pri doseganju svojih ciljev. To nedvomno kaže (poleg drugega) tudi na politizacijo socialnega dela in ne nazadnje na čedalje večje zanimanje družbe (države) za ljudi s težavami. Naraščanje bogastva, humanizacija in demokratizacija človeštva, politični cilji itd. (posebno v socialističnih družbah, kjer so pravičnost, enakost, solidarnost itd. pomembna gesla) pa so najbrž ključni razlogi za to, da imajo državni nadzorni organi in skrbstvene službe (socialno delo) — ali drugače povedano: kriminalna in socialna politika čedalje več stičnih točk.

Pri tem je še posebno značilno to, da ti organi sodelujejo pri zagotavljanju in uresničevanju nekaterih vrednot, ne da bi izgubljali svojo »poklicno istost, vlogo, namen in etiko«.²¹ Nasprotno, čeprav socialno delo opravlja precej dela za državno nadzorne mehanizme in četudi »vdira« v državne kaznovalne organe (primerjaj: izredno veliko je razpravljanja o t. im. »policijskem socialnem delu«), vsak izmed njih opravlja svojo

²⁰ V literaturi s tega področja se za tiste, s katerimi se ukvarja socialni delavec, uporabljajo različna poimenovanja, kot klient, stranka itd., toda zdi se, da še nismo našli ustreznega izraza zanje.

²¹ Treger, s. 70.

vlogo tako v teoretičnem kot v praktičnem smislu, skladno z novimi spoznanji o človeških težavah in potrebah.

Toda skrbstveni organi s svojimi metodami in sredstvi zbirajo podatke o intimnih okoliščinah svojih strank, poročajo o družinskih in osebnih težavah, opravljajo vzgojne ukrepe, odkrivajo ljudi (zlasti mladoletnike) z odklonskim vedenjem in pri tem sodelujejo z drugimi (šole, krajevne skupnosti, družbene organizacije, specializirane ustanove itd.) ter sploh opravljajo organizacijsko-usklajevalno vlogo pri zajemanju prebivalstva s težavami in podobnim. Posebno kaže poudariti tudi dejavnosti za preprečevanje odklonskosti in ugotavljanje oseb, ki potrebujejo pomoč, da ne bi postale devianti. Tudi prenekateri drugi ukrep, zlasti »naročeni« od kazenskega pravosodja (ki seveda izhajajo iz pozitivne zakonodaje), daje klientom misliti, da skrbniški organi s svojim socialnim delom opravljajo isto vlogo kot kazensko pravosodje.²² Socialni delavci pa hkrati čutijo nadzorstvo sodišča, po katerega naročilu opravljajo posamezne ukrepe.²³

Glede na to bi lahko rekli, da je **socialno delo pri deviantih po svoje lažja oblika nadzorstva, ki ga država prepušča skrbniškim organom** v ne posebno nevarnih zadevah in pri določenih vrstah strank (predvsem mladoletnikih). Čeprav skrbniški organi po svojem bistvu niso organi nasilja, pa vendarle opravljajo nekatere zadeve, ki spominjajo na podaljšano roko države, na pritiske, vezanost na družbeno (formalno) nadzorstvo, ki lahko strankam povzročajo neprijetnosti itd. Ker se to največkrat opravlja javno, ne umanjajo tudi učinki zaznamovanja in interakcionizma, čeprav verjetno dosti blažji od tistih, ki jih sprožajo državni nadzorni mehanizmi.

Skrbniški organ je kot pomožni organ sodišča v tem smislu tudi zastopnik moči, to pa spreminja temeljno vlogo organa, ki naj bi deloval s privolitvijo in motiviranostjo stranke. Skrbniški organ ima glede »nadzorstva« nedvomno nekaj prednosti pred državnimi mehanizmi, toda prav v tem je spotakljivost socialnega dela, kajti njegova moč je večinoma prikrita.²⁴ Moč in

²² Glej tudi Vodopivec, K.: Vloga poročil socialno varstvenih organov v kazenskem postopku proti mladoletnikom, s. 10.

²³ Glej zlasti raziskavo Inštituta za kriminologijo v Ljubljani, št. 14, »Analiza in uspešnost izvajanja vzgojnega ukrepa strožjega nadzorstva skrbstvenega organa«, s. 167.

²⁴ Glej o tem tudi Peters/Cremer-Schäfer, s. 71.

nadzorstvo na eni ter pomoč in sodelovanje na drugi strani pa so lahko različne stvari, ki se opravljajo na različne načine. Lahko so tudi vprašanje, ali prvo vedno omogoča drugo in narobe.

6. Prilagajanje deviantov

»Namen socialnega dela pa je in ostane to, da posamezniku ali skupini pomagamo najti najboljše pot do ustrezne rešitve, ne da bi ju pri tem silili k podrejanju, razen če njuno ravnanje in delovanje ogroža blagor in pravice drugih (asocialna ravnanja in delovanja socialno delo ne more podpirati)«. ²⁵ Za deviante je torej ključni namen socialnega dela njihova resocializacija, h kateri naj se (po tem izhodišču) dokopljejo sami ob pomoči socialne službe in drugih nadzornih organov (tudi za ceno nasilja in zastraševanja.) Socialno delo prevzema glede deviantov blažje dejavnosti, in sicer predvsem prepričevanje, zgled, pomoč, svetovanje, posredovanje, razumevanje itd.; to so manj konfliktni, prej sprejemljivi, psihološko bolj prilagojeni, individualizirani ukrepi, po načinu lotevanja, uresničevanja ter sankcij dokaj podobni tistim ukrepom, ki jih ima na voljo neformalno družbeno nadzorstvo.

Socialno delo z devianti (pri tem mislimo predvsem na storilce kaznivih dejanj in prekrškov) ne zanika nekaterih blažjih oblik prisiljevanja, izhajajočih zlasti iz pravno urejenih razmerij med kazenskim pravosodjem in skrbstvenimi organi. Glede tega se dejavnost socialnega delavca močno približuje drugim nadzorovalcem vedenja, le da se od socialnega dela več pričakuje prav glede resocializacije. V tem razmišljanju ne smemo prezreti, da **socialno delo z devianti bolj kot kje drugje združuje vloge nadzorovanja, spreminjanja, poboljševanja, preprečevanja, pomoči in še česa drugega**, odvisno od posameznega primera. Socialni delavec se tako kot miličnik, tožilec in sodnik najprej ukvarja s »primeri« (ljudmi), ki so v težavah.

Resocializacija deviantov s pomočjo socialnega dela (ki pa ni edina dejavnost prilagajanja splošnosti in povprečnosti v vedenju) je tako kot pri drugih strankah mogoča predvsem s priznavanjem potrebnosti vmešavanja socialnega delavca v (deviantovo) življenje. Glede na to se morajo

tudi devianti v vedenju na sploh ali v kakem posameznem njegovem delu prilagajati vrednotam skupnosti. Pri tem pa gre pri socialnem delu za taka prizadevanja, ki ne smejo pomeniti paternalizma, lažnega samarijanstva, upogibanja osebnosti, gospodovanja in podobnega (kar je pri socialnem delu v omenjeni prostosti močno dvomljivo), marveč za lotevanje, ki se oddaljuje od postopkov formalnega nadzorovanja. ²⁶

S temi vprašanji se v zadnjem času močno ukvarjajo teoretiki, ki jih skrbi »dvostranost« socialnega dela pri obravnavanju storilcev kaznivih dejanj; spričo naraščajočih zahtev kazenskega pravosodja do socialnega dela to ni samo akademsko, marveč predvsem praktično vprašanje. Prav zato se zdi vredno razmišljati o morebitni konfliktnosti socialnega dela in iskati, če ne drugega, vsaj teoretične rešitve, saj prenekateri praktični delavec, ob kopici zahtev, ki jih mora izpolnjevati, in množici težav in nadlog, ki jih mora reševati, največkrat sploh ne gleda tem rečem v ozadje.

Spreminjanje in poboljševanje deviantov obsega poleg socialnega dela še dejavnost drugih profilov — pedagogov, defektologov, psihologov itd., ki imajo vsak svoja lotevanja, instrumentarij, metode, klasifikacije itd. Njihova skupna dejavnost omogoča tudi t. im. kriminološko izvedenstvo ²⁷ za potrebe kazenskega postopka. Kriminološko izvedenstvo kot sredstvo za domnevno doseganje resocializacije prav tako zbuja nekatere pomisleke, kot je nekoč številne spodbujalo k širši uporabi. Zato ostaja odprto tudi njegovo vprašanje, povezano s socialnim delom, čeprav ni njegova izključna domena.

Socialno delo ima pri obravnavanju deviantov dokaj določeno vlogo, znotraj katere sicer samostojno opravlja svoje dejavnosti, vendar ne brez nadzorstva kazenskega pravosodja. V zvezi s tem mora pristajati na napotila, to pa socialnega delavca lahko moti pri upoštevanju strankinih »potreb«, ker so interesi za njeno »prevzgojo« predvsem družbeni (širši) in ne toliko njeni (deviantovi). **Socialno delo z devianti je zato pogosto bolj sodna (ali nadzorna) zadeva kot pa socialna.** Socialni delavec se lahko sčasoma preveč prilagodi taki »pravosodni« in »pomožni« vlogi. S tem

²⁶ O skupnih značilnostih metod socialnega dela glej npr. Stritih B.: Socialno delo pred razpotjem, *Anthropos* 1974, I—IV, s. 165.

²⁷ O tem glej zlasti Vodopivec, K.: Kriminologija, I. dio, s. 120—124; Kriminološka ekspertiza — da ali ne, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 25, 1974, 2, s. 75—84.

²⁵ Friedländer/Pfaffenberger, s. 27.

pa nastaja vprašanje, ali je to dobro ali slabo, in za koga,

Toda čeprav je »socialna pomoč umetnost, s katero uporabljamo znanje, pridobljeno v znanosti o človeku, in veščina za urejanje razmerij med ljudmi, da mobiliziramo posameznikovo zmožnost kot tudi družbene pomožne vire in tako stranko v celoti ali vsaj delno pripravljamo do tega, da se bolje prilagodi svojemu okolju,²⁸ je obravnavanje deviantov iz zornega kota pomožnega pravosodnega organa vendarle težavna in lahko protislovna naloga.

7. »Nadzorstvo« in zasebnost v socialnem delu

Skrbniški organi (oziroma socialni delavci in drugi profili) zbirajo za organe kazenskega pravosodja na različnih stopnjah postopka in zunaj njega na raznih ravneh obravnavanja deviantov velike količine podatkov. Poleg tega dajejo o ljudeh poročila, predloge, mnenja, izdelujejo socialno anketo in sodelujejo pri »kriminološkem izvedenstvu«. Udeležba socialnega dela pri spoznavanju deviantov, za sestavljanje diagnoze in napovedi, izdelavo ukrepov in določanje obravnavanja ni tako majhna, da se ne bi mogli vprašati:

— Kako vse to vpliva na usodo stranke (storilca, ki je v postopku in o čigar življenju se odloča po kaznovalnem pravu)?

— Ali morebitna pomoč, svetovanje in obravnavanje od socialnega dela ne pomeni samo re-socializacijske dejavnosti, marveč lahko tudi vmešavanje v strankino zasebnost (le-to kaže pri socialnem delu gledati drugače kot v kazenskem postopku)?

— Ali nima že samo iskanje, spraševanje, zbiranje in posredovanje podatkov o strankini osebnosti, družinskih razmerah, njenih intimnostih itd. zametke zaznamovanja in prezira, ki porajajo drugačne učinke, kot jih želimo doseči s socialnim delom?

— Ali ne pomeni socialno delo v tem smislu sodelovanja pri vdiranju »države« v strankino zasebnost in s tem — oteževanje njenega že tako marsikdaj neprijetnega položaja?

— In ali ne gre morda pri tem za pomembno moralno-etično vprašanje in hkrati tudi za nasprotnost v socialnem delu sploh ter za »zlorabljanje« (?) socialnega dela v »formalnem druž-

benem nadzorstvu« (ali za potrebe kazensko-pravne dejavnosti) posebej?

Socialno delo kot dobronamenska in človekoljubna dejavnost s svojimi pozitivnimi izhodišči ter družbeno sprejemljivimi ter sploh zaželenimi izidi lahko na svojem področju, na katerem ima spričo sodelovanja s kazenskim pravosodjem podrejen položaj in pomožno vlogo — povzroča tudi škodljive vplive. Ni nujno, da se samo odvrta od strank, do odvrtačanja lahko prihaja že zato, ker klienti utegnejo šteti prizadevanja socialnih delavcev za nekaj, kar njim ni v prid.²⁹

Gradivo, ki se zbira in nastaja s socialnim delom, kadar gre za sodelovanje s kazenskim pravosodjem, neredko vsebuje tudi opisovanje strankinih posebnosti, ki morda izražajo zbiralčevo razmerje do nje ali pomenijo tipološko klasifikacijo ljudi po okoliščinah, ki so bile opazne. Namesto da bi bila osebnost vrednotena socialno-psihološko celovito,³⁰ se diagnosticira delno na podlagi osebnosti, ki se jih prilagaja potrebam kazenskega postopka. Ta mora sicer ugotavljati olajševalne in oteževalne okoliščine, toda ker je treba kazenskemu pravosodju dokazovati pred, vsem slabo vedenje, nujno prihaja do poudarjanja samo nekaterih plati storilčevega življenja, ne pa vseh. Kazensko pravosodje (in sploh formalno družbeno, zlasti pa državno) nadzorstvo namreč je in bo predvsem za kaznovanje, ne pa za pohvale in nagrajevanje. Prav v tem se seveda razločuje od neformalnega, ki nas ljudi za dobra dela tudi nagrajuje.

Ugotavljanje zunanjih objektivnih okoliščin negativnega ravnanja stranke, njenega življenja, razmerja do drugih, vedenja sploh, strankina nagnjenja (zlasti nespremenljiva) itd.,³¹ do morebitnega domnevanja ali napovedovanja prihodnosti, so pogosto podatki dokaj zasebne narave. Socialni delavec jih daje na voljo državnemu pregonu (državi ali njenim uradnim nadzornim organom), ta pa jih uporablja za svoje namene in po svojem razumevanju stvari.

²⁸ Toda raziskava Inštituta za kriminologijo v Ljubljani z naslovom »Mladoletnikovo vrednotenje kazenskega postopka in izvrševanje kazenskih sankcij« je ugotovila, da so mladoletniki od vseh še najbolj sprejeli socialne delavce, glej tudi Brejc, T., Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 23, 1972, 4, s. 254.

³⁰ O tem glej Vodopivec, K.: Vloga poročil socialno varstvenih organov v kazenskem postopku proti mladoletnikom RKiK, 23, 1974, 1, s. 9.

³¹ O tem glej: Selih, A.: Sodelovanje skrbstvenega organa v pripravljalnem postopku proti mladoletnikom, RKiK, 20, 1969, 3, s. 150—158.

²⁸ Bowers v navedbi Friedländer/Pfaffenberger, s. 36.

Vsi — tako socialni delavci kot drugi nadzorovalci in spreminjevalci vedenja —, ki delujejo po kaznovalnem pravu, se posebej izobražujejo za vlogo zbiranja podatkov o ljudeh in v ta namen s posebnimi metodami, tehnikami in instrumentarijem (celo tehnologijo) prihajajo do potrebnih sporočil, da so lahko učinkoviti. Čeprav imajo njihove vloge svoja stečišča, pa so vendarle različne. Toda če so socialni delavci res »najbolj uspešni pri tistem delu, kjer so delovne naloge kompleksno zakonsko urejene«, ³² je ta okoliščina za naš namen vredna resnične pozornosti do vloge socialnega dela v družbenem nadzorstvu, še posebno, če mu to nalaga čedalje več nalog.

Socialno delo torej lahko močno načinja človekovo zasebnost. Če je »justica tiho nasilje«, ³³ potem tudi socialno delo podpira to nasilje in moč nad ljudmi ter opravlja »kontrolne« naloge. Kaj če bo država socialnemu delu nalagala čedalje več nadzornih vlog? V katera območja človekove zasebnosti jo spuščati s socialnim delom in do kam? Ali ne bo socialno delo prav tako porajalo interakcionističnega odzivanja, podobno kot državno nadzorstvo? Kakšna bodo nato razmerja med socialnim delom in stranko? Ali ni to že manipulativno nadzorstvo? Ali ne postaja socialno delo sredstvo za utrditev »status quo« v družbi? Kaj bo z etiko socialnega dela? In ne nazadnje — ali je to sploh še lahko socialno delo?

8. Socialno delo v državnih nadzornih organih (izločanje ali vpeljevanje)

Naraščajoče družbene potrebe po socialnem delu, prepletanje dejavnosti nadzornih organov z drugimi nekazenskimi ukrepi, poseganje formalnega družbenega nadzorstva na socialna področja, reševanje vprašanj, ki zadevajo vedenje ljudi iz spodnjih družbenih plasti (ki pogosto prej potrebujejo pomoč kot kazenske ukrepe), ugotavljanje etioloških sestavin odklončnosti, ki nastajajo zaradi družbene neurejenosti, poboljševanje in spreminjanje človeškega vedenja in še prenekatero drugo družbeno razmerje in položaj naravnost zahtevajo, da tudi v organe družbenega nadzorstva vpeljujejo socialno delo. Kolikor ne gre za neposredno institucionalizacijo socialnega dela v nadzornih (državnih) mehanizmih,

pa se ti, kakor smo videli, obračajo na strokovne službe za socialno delo; —

— da v celoti prevzamejo nekatere dejavnosti (npr. strožje nadzorstvo);

— ali pa da izpolnjujejo posamezna opravila (npr. poročila, ankete, ekspertize itd.) in nato dokumentacijo o njih predlože nadzornim organom.

V nekaterih službah državnega nadzorstva pa prihaja (danes v svetu) celo tako daleč, da začnajo dosti razmišljati o pojmu t. i. »policijskega socialnega dela«, ³⁴ ob razvijanju družbene samozaščitne dejavnosti uniformirane nadzorovalne enote tudi pri nas opravijo visoke odstotke takih posegov, ki niso (samo) kazenske narave. ³⁵ Glede tega se postavljajo vprašanja:

— kaj glede t. i. socialnega dela opraviti kar v nadzorni (državni) organizaciji sami;

— ali je to sploh lahko resnično »socialno delo«;

— kaj odvracati od »domače hiše« in prepustiti drugim, ker gre za takšen obseg in naravo socialnih nalog, ki presegata lastne zmogljivosti in sodi tja, kjer to delajo poklicno, strokovno in pod pravim naslovom?

Pritisk pojavov s socialno vsebino je v sodobni družbi nedvomno tolikšen, da se tudi družbeno (formalne) nadzorstvo pri reševanju človeških težav ne more opirati samo na klasična sredstva moči, ne da bi ob spoznanjih o etioloških sestavinah človeškega vedenja uporabljalo še kaj drugega, zlasti možnosti da se z milejšimi ukrepi doseže vsaj tisto, kar se pričakuje od pregona, ter prevzgoje in obravnavanja na prostosti namesto kaznovalnosti itd.

Kolikor gre za neposredno nadzorovanje vedenja (patruljne, obhodne, opazovalne in druge dejavnosti, zlasti glede omejevanja mladostniškega prestopništva), se to danes razvija v smislu povečanega razumevanja medčloveških razmerij in samozaščitne naravnosti. V zvezi s tem se nekatere nadzorne organizacije že zaradi sprejemljivosti med ljudmi, večje uspešnosti in priljubljenosti ter visokega števila socialnemu delu podobnih dejavnosti itd. morajo oprijemati drugačnih metod ravnanja s strankami. Nasploh pa ravnanje z žrtvami, alkoholiki, duševno defektnimi, pobeglimi otroki, v zakonskih sporih, z zapuščenimi, onemoglimi in ostarelimi ljudmi itd. terja prej socialno delo kot policijski ukrep, pred-

³² Stritih, B.: Poklicna vloga socialnega delavca, s. 36.

³³ Peters/Cremer-Schäfer, s. 19.

³⁴ Glej npr. Treger: Police-Social Work Team.

³⁵ Pečar, J.: Socialnemu delu podobne dejavnosti v službah javne varnosti, TuP, 11, 1974, 3 s. 289—305.

vsem pomoč in sploh ne kazen, svetovanje, in ne grožnja itd.

Tudi pri sodiščih in drugih in ne samo pri policiji razvijajo institucionalizirane socialne dejavnosti (probation, parole, Sozialarbeit, Bewahrungshilfe itd.), ki so namenjene predvsem nekaterim odklonskim skupinam in pomenijo različne stopnje zblíževanja med socialnim delom in nadzorovanjem. To prihaja zaradi tega, ker menijo: »čim prej je potrebna pomoč na voljo, boljši so pričakovani izidi, kajti učinkovitost socialnega dela narašča, čim bližja je posegu nadzorstva«.³⁶

Časi se torej tudi glede tega polagoma spreminjajo. Razumevanje tovrstnih tokov pomeni prilagajanje koncepta službe dejanskim potrebam. Ta se mora izpopolnjevati kadrovsko in vsebinsko na način, ki najbolj ustreza. Zato se **vpeljevanje socialnega dela v organe družbenega nadzorstva kaže kot nuja**, toda le v omejenem obsegu in tako, da je smotrno. Kar je več, in kar presega normalno dejavnost nadzornih mehanizmov, naj opravljajo posebne socialne službe.

Skupne dejavnosti socialnega dela in nadzornih organov s strankami, ki so v središču njihove pozornosti, morda odstranjujejo tudi morebitne možnosti za medsebojno nerazumevanje, ki izhaja ne samo iz nasprotnosti vlog, marveč tudi iz ciljev, ki jih zagotavljata socialno in nadzorno delo.

Sklep

Čeprav se socialno delo ukvarja predvsem s socialnimi problemi, ki jih vsaka družba, ki to dejavnost ima, rešuje v okviru svoje »socialne politike«, prevzemajo socialnovarstveni, skrbniški in podobni organi (ne glede na to, kako se v posamezni državi imenujejo) tudi nekatere nadzorne naloge in tako na posameznih področjih svojega dela postajajo podaljšana roka države ali pomožni organ kazenskega pravosodja. Ker država s svojimi nadzornimi in prisilnimi organi nadzoruje in spreminja vedenje ljudi na podlagi prava in sredstev, ki jih to premore, prihajajo tudi v socialno delo nekatere oblike in načini nadzorovanja, ki so bolj lastni »kazenski« kot socialni politiki in se oddaljujejo od »čistega« socialnega dela ter socialnega delavca spreminjajo tudi v nadzorovalca, tako da ne ostaja sa-

mo svetovalec, spodbujevalec, vzgojitelj, terapevt itd.

Sestavek načenja predvsem to plat dejavnosti in razpravlja o nekaterih vprašanih vlogah socialnega dela (ali skrbstvenega organa pa tudi socialnega delavca) v nadzorovanju in za (družbeno formalno) nadzorstvo (predvsem za sodišče). Prenekateri pisec (zlasti teoretiki) danes meni, da si vloge socialnega dela v teh dveh smereh po svoji naravi nasprotujejo in so težko združljive. Sodiijo, da so stiki socialnega dela z »nadzorstvom« (kot ga razumemo v tem sestavku) lahko neprijetni za »uporabnika« in moteči za tista razmerja med »stranko« in socialnim delavcem, ki so potrebna za doseganje ustrezne motiviranosti in zato, da bi prišlo do pozitivnih vedenjskih sprememb. Niso redka tudi stališča, naj bi prav iz teh razlogov prišlo do take ureditve, v kateri naj bi imel socialni delavec pri »nadzorovanju« bolj samostojno vlogo in ne bi bil tako odgovoren drugemu³⁷ (sodišču). Večja samostojnost v tem smislu naj bi omogočala večje možnosti pri svetovanju in pomoči, čeprav bi šlo pri tem za nekatere nadzorne dejavnosti.

Kriza socialnega dela, če smemo tako imenovati negotovost, ki nastaja tudi ob združevanju nadzornih in socialnih vlog v isti dejavnosti, je najbrž del splošnih pomislekov, ki se porajajo v strokah, katerih želja je prilagajati ljudi določenim vedenjskim modelom. Toda kaj storiti? Kaj razmejuje koristno od škodljivega, slabo od dobrega, dopustno od nedopustnega, moralno od prepovedanega? Kako daleč naj se država spušča v področje skrbniških služb, da bo v dejavnostih, o katerih govorimo, imelo socialno delo resničen smisel? In ne nazadnje — ali naj se socialna politika sploh upre takim vplivom, ki prihajajo iz kaznovalne (tudi prevzgojne) politike?

V sodobnem svetu gre za čedalje večjo prepletenost kriminalno-političnega dela s socialno-političnim. V policijske in sploh nadzorne dejavnosti se vpeljuje socialno delo in narobe. Hkrati pa se kaže prizadevanje po ločevanju in profesionalizaciji dejavnosti, ne samo zaradi razmejitev pristojnosti in usposabljanja osebja, marveč tudi zaradi morebitnih škodljivih posledic za tiste, katerih življenje se ureja s posegi posameznih nadzornih in socialnih vlog. Toda kakorkoli že, vsaka izmed njiju vsebuje nekaj lastnosti druge. V tem pa so tudi težave in posledice, o katerih razmišljamo v tem sestavku.

³⁷ Glej npr. Müller-Dietz: Jugendgerichtsarbeit und Sozialarbeit, s. 17.

³⁶ Treger, s. 1.

Najbrž je treba rešitve iskati v predstavah, kaj sploh delati ter kdo in s kakšnim namenom naj dela, ob tem pa ne smemo pozabljati na tiste, ki jih kaka dejavnost sploh zadeva (glede na družbena pričakovanja). Ob politizaciji socialnih vprašanj se na stvari pogosto gleda drugače in tudi moralno-etična izhodišča se spreminjajo, toda stranke navadno ostajajo stranke (devianti). Nadzorstvo in socialno delo sta namenjena njim. Če ne dosežata pozitivnih sprememb, je potrebna preureditev izhodišč.

Načela socialnega dela so prav pri obravnavanju deviantov močno načeta ter razpeta med osebno svobodo strank in morebitnim prisiljevanjem. Ker so stranke odklonske, prestopniške, kriminalne itd., pritegujejo nadzorstvo, in to se potem dopolnjuje s socialno pomočjo. Temu se v družbeni dejanskosti verjetno ne da izogniti. Zato bo socialno delo ostalo sestavina družbenega nadzorstva, toda to mora potekati v razumnih mejah, sicer nastaja škoda za namene socialnega dela. Ker pa se sestavine »družbene kontrole« vdelujejo v vse mehanizme družbene ureditve, je prepletanje razumljivo, to pa seveda ne pomeni, da lahko odvrnemo pozornost od njega.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Baumann, Erwin: Einheitlicher Sozialdienst in der Justiz, **Bewährungshilfe**, 19, 1972, 2, s. 100 do 108.
2. Baumann, Erwin: Gesellschaftspolitische Aspekte der Sozialarbeit (Bewährungshilfe) **Bewährungshilfe**, 18, 1971, 2, 134—140.
3. Brejc, Tone: Mladoletnikovo vrednotenje kazenskega postopka in izvrševanje kazenskih sankcij, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 20, 1969, 3, s. 150—158.
4. Brinc, Franc: Organizacija, delovne metode in uspešnost pomoči odpuščenim obsojencem, Ljubljana, januar 1976, Raziskava inštituta za kriminologijo št. 44, magistrska naloga, tipkopis 473 s.
5. Brinc, Franc: Razmislek ob desetletnici centrov za socialno delo v Sloveniji, **Vestnik delavcev na področju socialnega dela**, 12, 1973, 3—4, s. 42—64.
6. Cheetham, Juliet: Social work in the environment, **British Journal of Criminology**, 15, 1975, 3, s. 271—277.
7. Der Sozialarbeiter als zentrale Kontaktperson im Sozialisierungsprozess, **Bewährungshilfe**, 20, 1973, 2, 151—154.
8. Evens, Plihip: Social control and values in social work, **Probation**, 1973, 1, s. 9—12.
9. Friedländer, W. A./Pfaffenberger, H.: **Osnovna načela in metode socialnega dela** (prevod), Ljubljana 1970, 308 s.
10. Gross, Karl-Heinz: Die Einführung eines sozialen Dienstes der Justiz, **Bewährungshilfe**, 24, 1977, 1, s. 7—15.
11. Haferkamp, H./Meier, G.: Sozialarbeit als Instanz sozialer Kontrolle, **Kriminologisches Journal**, 4, 1972, 2, s. 100—114.
12. Handler, Ellen: Social work and corrections, **Criminology**, 13, 1975, 2, 240—255.
13. Hood, Roger: Social work in prison, **British Journal of Criminology**, 15, 1975, 3, 277—280.
14. Lauret, Jean Claude/Lasierre, Raymond: Policisti v belih haljah, **Naši razgledi**, 26, št. 10/609, 20. 5. 1977, s. 275—6.
15. Mesec, Blaž: Izobraževanje socialnega dela na razpotju, **Teorija in praksa**, 9, 1972, 8—9, s. 1242 do 1253.
16. Možnosti za uvedbo prostovoljnih delavcev v socialno delo, **Vestnik socialnega varstva SRS**, 8, 1969, 345, 164 s.
17. Müller, Dietz, Heinz: Jugendgerichtsbarkeit und Sozialarbeit, **Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, 58, 1975, 1, s. 1—25.
18. Müller, Dietz, Heinz: Sozialarbeit als zentrale Aufgabe der Strafrechtspflege, **Bewährungshilfe**, 20, 1973, 2, s. 104—125.
19. Müller, Dietz, Heinz: Sozialdienst in der Justiz, **Bewährungshilfe**, 24, 1977, 1, s. 7—15.
20. Müller, Dietz, Heinz: Sozialarbeit im Strafvollzug und in der Bewährungshilfe, **Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, 60, 1977, 1, s. 32—41.
21. **New Themes in Social Work Education**, Proceedings of the XVIIth International Congress of Schools of Social Work, The Hague, The Netherlands, August 8—11, 1972.
22. Paunović, Milan: Rad sa maloletnim prestupnicima, Beograd, 1972, 179 s.
23. Peters, Helge/Cremer-Schäfer, Helge: **Die sanften Kontrolleure**, Stuttgart, 1975, 110 s.
24. **Program ZKJ**, ČZP Komunist, Ljubljana, 1975.
25. Rebmann, Kurt: 15 Jahre Gerichtshilfe für Erwachsene in Baden-Württemberg, **Bewährungshilfe**, 22, 1975, 4, s. 258—263.
26. Skaberne, Bronislav in drugi: Analiza in uspešnost izvajanja vzgojnega ukrepa strožjega nadzorstva skrbstvenega organa- Inštitut za kriminologijo v Ljubljani, 1969, Publikacija št. 14, 327 s.
27. Služba socialne zaštite i osnovna pitanja u vezi sa suzbijanjem i sprečavanjem kriminaliteta, Beograd, 1972 (materijali sa savetovanja na Zlatiboru 5.—6. 10. 1972).
28. **Soziale Arbeit im sozialen Konflikt**, Frankfurt am Main, 1974, 535 s.
29. Spittler, Ergmute: Sozialarbeit im Strafvollzug, **Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, 60, 1977, 1, s. 32—41.
30. Stritih, Bernard: Poklicna vloga socialnega delavca, VSSD, Ljubljana 1972, 198 s.
31. Stritih, Bernard: Socialno delo pred razpotjem, **Anthropos**, 1974, 1—4, s. 161—171.
32. Stück, B./Mössinger, B.: Voraussetzungen und Hindernisse für die Herstellung einer Arbeitsbeziehung zwischen Proband und Bewährungshelfer, **Bewährungshilfe**, 24, 1977, 1, s. 54—55.

33. Šelih, Alenka: Sodelovanje skrbstvenega organa v pripravljalnem postopku proti mladoletnikom, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 20, 1969, 3, 150—158.
34. Tanjšek, Pavla: Sodobne tendence v razvoju socialnega dela, *Vestnik delavcev na področju socialnega dela*, 12, 1973, 3—4, s. 15—21.
35. Treger, Harwey: *Police — Social Work Team*, Springfield, 1975, 268 s.
36. Vodopivec K. in drugi: *Kriminologija*, I. dio, Zagreb 1966, 171 s.
37. Vodopivec, Katja: Kriminološka ekspertiza — da ali ne? *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 25, 1974, 2, s. 75—84.
38. Vodopivec, Katja: Vloga poročil socialno varstvenih organov v kazenskem postopku proti mladoletnikom, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 25, 1974, 1, s. 3—13.
39. Voit, Erford: Social work in corrections, *Criminology*, 13, 1975, 2, 240—255.
40. Walter, Michael: Soziale Hilfe und Sozialkontrolle in der gesetzpolitischen Diskussion, *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 58, 1975, 1, s. 1—25.
41. Walter, Michael: Einige Grundsätzliche Bemerkungen zum Standard der Bewährungshilfe, *Bewährungshilfe*, 24, 1977, 1, 45—53.
42. Wiesedanger, Werner: Die durchgehende Sozialhilfe bei Straffälligen, *Bewährungshilfe*, 20, 1973, 2, s. 126—143.
43. Younghusband, Eileen: *Social Work and Social Change*, London 1964, 166 s.
44. Predlog kazenskega zakona SR Slovenije (27. 1. 1977).
45. Zakon o kazenskem postopku, Ur. l. SFRJ, 4-36/77, 14. 1. 1977.
46. Zbirka predpisov o izvrševanju kazenskih sankcij, Ljubljana 1975.

UDC 362:301.173.7

Social Work as a Factor of (Formal) Social Control

Pečar dr. Janez, Scientific Counselor, Institute of Criminology, Ljubljana

Social work predominately deals with problems and difficulties of people. At the same time, however, it deals also with some problems which do not completely also with some problems social work activities. In this connection, we could cite help provided by social work as contrasting with the control which is being laid upon the social work by law enforcement agencies even more and more. During the last ten years, modern criminal procedure or treatment of deviants cannot be thought of without social work. Besides, agencies of formal control are transferring a part of their work to the social welfare agencies. By this, social work is being institutionally involved in state mechanisms of control and is becoming a part of the state hierarchy.

Although it is difficult to draw a sharp line between where is the end of help, reeducation and treatment and where the control starts, social work

with deviant is often only form of control which has been left to the social welfare agencies by the state. Therefore, social work with deviants combines the roles of control rehabilitation, and help. This situation is conflictual in itself and opens ethical problems, it can cause harm to privacy and places social work between personal freedom of their clients and a possible coercion.

Since in the modern world, criminal policy is more and more interrelated with social policy, and formal state control cannot repose on the classical means of coercion only the transfer of some control work to the social work should be viewed as a phenomenon which is to be dealt with all necessary cautiousness and prudence.

Rokopis končan 11. 6. 1977